

РОЗВІДКИ

ББК63.3(4Пол)

Євген Горб

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (ПРОБЛЕМА В ІСТОРІОГРАФІЇ 20-30-х рр. ХХ ст.)

У статті критично узагальнюється та аналізується науковий доробок вчених 20 – 30-х рр. ХХ ст. у царині проблем суспільно-політичного життя Польської республіки. Детально проаналізовано погляди польських, радянських, німецьких, французьких, британських та американських істориків. З'ясовано характерні риси висвітлення проблеми становлення партійно-політичної системи міжвоєнної Польщі. Автор підкреслює значну політизацію теми та наявність стійких історіографічних штампів.

Ключові слова: міжвоєнна історіографія, історіографічний міф, Друга Річ Посполита, політичні партії.

Реставрація Польської республіки наприкінці 1918 р. одразу ж викликала посилення наукового інтересу до історії польського народу. Пожвавлення наукових студій з історії Польщі було продиктовано не стільки потребами науки, стільки політичним замовленням. Польські вчені мали на меті через друковане слово обумовити історичну необхідність інституціоналізації відродженої польської державності, радянські автори спрямували всю потугу пропагандистської машини на дискредитацію нового західного сусіда, а західноєвропейські та американські історики намагалися віднайти раціональне зерно у вирі численних праць різного наукового рівня своїх європейських колег і створити якомога об'єктивну та політично незаангажовану картину подій.

До сьогодні міжвоєнна історіографія суспільно-політичного життя Польської республіки періоду парламентської демократії була предметом лише загальних довідок бібліографічного характеру. Прикладом подібних бібліографічних нотаток є праці П. Вандича. Відсутність в українській історіографії оглядів стану наукової розробки проблем функціонування партійно-політичної системи Другої Речі Посполитої зумовлює необхідність опрацювання подібних нарисів з метою критичного узагальнення наукового доробку вчених попередніх поколінь.

Джерельна база публікації представлена науковими, науково-популярними та публіцистичними працями польських, радянських, західноєвропейських і американських авторів.

Метою пропонованої розвідки є критичне узагальнення історіографічного доробку вчених 20 – 30-х рр. ХХ ст. у царині дослідження проблем суспільно-політичного життя Другої Речі Посполитої періоду парламентської демократії.

Серед польських дослідників міжвоєнного двадцятиліття одним з перших до вивчення проблем діяльності політичних партій та організацій у Другій Речі Посполитій звернувся С. Кутшеба. Вчений зосередився переважно на висвітленні процесу відновлення польської державності, формуванні її зовнішньополітичного

© Горб Євген Сергійович – здобувач кафедри всевітньої історії Донецького національного університету, начальник відділу з організації практик та працевлаштування випускників Маріупольського державного університету.

курсу в перші роки незалежності. Сюжети, пов'язані з діяльністю політичних таборів у відродженій Польщі, прослідковуються лише в оцінці ними ключових моментів зовнішньої та внутрішньої політики держави (проблема окреслення кордонів, війна з більшовицькою Росією, аграрна реформа тощо). Праця С. Кутшеби мала неабиякий вплив на всю подальшу історіографію проблеми та неодноразово перевидавалася з доповненнями [1]. Зокрема, вказану працю С. Кутшеби поклав в основу свого викладу політичної історії першого п'ятнадцятиліття незалежної Польщі А. Прухнік [2]. Автор стисло окреслив еволюцію партійної конфігурації міжвоєнної Польщі, основну увагу зосередивши на політичних силах лівого табору, до яких А. Прухнік і належав сам.

К. Сроковський у невеликій за обсягом брошурі висвітлив позицію основних польських політичних партій щодо національного питання на «східних кресах» [3].

Двотомна історія відродження Польської держави М. Бобжинського була написана по гарячих слідах, і тому автор зосередився переважно на висвітленні позиції окремих політичних сил стосовно відновлення незалежності Польщі, ключових питань реформування державного життя, а також участі політичних партій у виборчій боротьбі. Праця не містила аналізу політичних платформ польських партій [4].

Першими спеціальними дослідженнями партійної системи Другої Речі Посполитої можна вважати студії А. та Я. Бельціковських, Т. Селімовського. Вони містять розлогу характеристику польських політичних сил, а також партій національних меншин, їх програмних документів, партійної періодики [5]. Велике значення для подальшої розробки проблеми, своєрідною основою для спеціальних наукових розвідок, присвячених політичним партіям Другої Речі Посполитої, стала колективна монографія «Парламент Речі Посполитої Польської 1919-1927», авторами окремих нарисів якої були В. Дзвонковський, В. Гельжинський, О. Гафтка, С. Столінський, М. Фелінський та П. Трейденський. Нариси про окремі парламентські фракції містили розлогу інформацію щодо історії виникнення та становлення відповідних політичних сил, еволюцію їхньої політичної платформи, позиції щодо ключових питань державного життя тощо. Нариси супроводжувалися біографічними гаслами про кожного члена фракції, а також галереєю фотопортретів [6].

К. Маліцький та В. Комарницький висвітлювали парламентську діяльність польських політичних партій з пропілсудчиківської позиції, гостро критикуючи парламентську демократію загалом. Подібний підхід пов'язаний зі зміною суспільно-політичної ситуації в Польщі – всі подальші розробки польських істориків 30-х рр. ХХ ст. були покликані виправдати травневий переворот 1926 р. і тому підкреслювали неспроможність політичних партій дійти згоди у ключових питаннях державного життя [7]. Праці В. Конопчинського з історії польського парламентаризму міжвоєнної доби вирізнялися відверто критичним ставленням до політичних партій лівого спектра польського політикуму. Дослідник вважав, що саме їх деструктивна діяльність призвела до занепаду парламентської демократії та травневого перевороту 1926 р. [8].

Радянська історіографія міжвоєнної доби не спромоглася на повноцінне наукове опрацювання проблем функціонування партійно-політичної системи Другої Речі Посполитої. Засадничими матеріалами для вивчення означеної проблематики у 20 – 30-х рр. ХХ ст. були листи та праці В. Леніна, Й. Сталіна, публікації у радянській періодиці. Обмеженість джерельної бази призвела до схематизації та спрощень під час висвітлення проблем політичного розвитку Польщі 1918-1926 рр. Публікації радянських авторів міжвоєнного періоду носили переважно пропагандистський характер. Концептуальна схема викладу політичної історії Польщі окреслена у доповіді В. Леніна на I Загальноросійському з'їзді працюючих козаків [9].

Симптоматичним індикатором еволюції погляду радянської історичної науки на політичне життя в Другій Речі Посполитій був стиль викладу матеріалу у Малій радянській енциклопедії. Всі польські політичні сили зображувалися співпрацюючими з імперськими урядами [10], а у другому виданні вказаної енциклопедії до цього додалися тези про зраду ПСП та помилки у діяльності польських комуністів серед мас [11]. Серед численних радянських авторів 20 – 30-х рр. ХХ ст., які розробляли сюжети дотичні до проблем діяльності політичних партій Польщі,

варто відзначити Ф. Кона, Ю. Красного, Є. Братина, Л. Степановича, А. Маліцького, О. Романського, А. Вольського, М. Левенецького, Є. Явленського [12]. Спільною рисою цих праць була ідеалізація польських комуністів та гостра критика міжвоєнних польських урядів.

Як приклад радянської агітки, сповненої гіперболізованих штампів, варто назвати згадану вище брошуру Ю. Красного з промовистою назвою «Польський фашизм». Автор констатував, що на момент початку Листопадової революції в Польщі не існувало жодної більш-менш потужної партії. Хоча Ю. Красний і виділяє серед усіх ПСП, однак джерела її могутності відшукує у союзі з лівою селянською партією «Визволення» та легіонерами Пілсудського. Брошура сповнена обов'язковими дифірамами польським комуністам, які (хоч і на короткий час), за свідченням вченого, утворили т. зв. «єдиний фронт». У поразці «єдиного фронту» Ю. Красний звинувачував «дрібнобуржуазний уряд і численні зради ПСП». Уряд Гієни-Пяста автор визначав як союз капіталістів та куркулів, а Р. Дмовського та В. Корфанти – як «старых заправил отъявленной черной реакции». Виразно у брошурі простежується відносно прихильне ставлення до уряду С. Грабського («беспартійного народного демократа с деловыми министрами», як характеризує його Ю. Красний) за його спроби провести реформи. Основну увагу автор приділив огляду діяльності різноманітних польських суспільно-політичних організацій, які, за його твердженням, утворюють єдину загально польську фашистську організацію. Ю. Красний подав власну класифікацію цих утворень. Він розділяв усі польські «фашистські» організації на керівні, військові та напіввійськові, пропагандистсько-культурні та жіночі [13].

Більш чітко та виразно окреслена партійна конфігурація Другої Речі Посполитій у праці А. Врублевського. ПСП та пілсудчиків автор вважав головними винуватцями краху рад робітничих та солдатських депутатів у перші місяці існування відродженої Польщі. Соціальною базою цих угруповань дослідник визначав дрібну буржуазію. Селянську партію «Пяст» А. Врублевський вважав «кулацкой». Діяльність польських комуністів зображувалася А. Врублевським як героїчна, спрямована на захист рад та робітників загалом. Однак серед недоліків діяльності КРПП вчений відзначав присутність «залишків люксембургіанства» в її ідеологічній платформі. Вкрай неприхильно автор ставився до ендеків, називаючи їх «найбільш реакційною, найбільш націоналістичною, контрреволюційною та клерикальною партією польської буржуазії». Пястівців А. Врублевський звинувачував в експлуатації «лівих» гасел задля посилення впливу на найбідніші верстви польського селянства [14].

Західноєвропейська та американська історіографія міжвоєнного двадцятиліття вирізняється більш глибокими та об'єктивними (порівняно з працями польських та радянських авторів) аналітичними узагальненнями досвіду діяльності польських політичних партій та організацій. Означена проблема знайшла відображення у синтезах історії Польщі французьких вчених Б. Міркіне-Ґуцевіча та А. Тібала [15], а також американського історика Р. Бьоля [16]. Позицію націонал-демократів на чолі з Р. Дмовським щодо польсько-німецьких територіальних суперечок висвітлив німецький історик М. Лауберт [17]. Своєрідний старт дослідженням суспільно-політичного життя єврейської громади міжвоєнної Польщі дав С. Сегал [18]. Біографічні студії були репрезентовані монографіями про Ю. Пілсудського, І. Падеревського авторства польських емігрантів Р. Ландау [19] та А. Мульштейна [20], а також британця В. Реддевея [21], які містили чимало фактичного матеріалу з історії взаємовідносин між пілсудчиками та соціалістами.

Окремо варто виділити доробок французького славіста Г. Граппіна. У його синтетичній «Історії Польщі», на жаль, не знайшлося місця бодай стислому нарису суспільно-політичного життя протягом перших років незалежності Польщі. Однак вчений перерахував уряди, що змінювали один одного протягом 1918-1922 рр., окресливши специфіку політичного курсу кожного з них. З усіх політичних угруповань Другої Речі Посполитої автор приділив чільну увагу лише пілсудчикам, з огляду на їх вирішальну роль у справі відновлення Польської держави [22]. Окремі сюжети, що стосуються позиції політичних сил щодо територіального розмежування Польщі з Чехословаччиною та УНР, викладено Г. Граппіном у двох розлогіх нарисах [23].

Таким чином, міжвоєнна історіографія проблем функціонування партійної системи Другої Речі Посполитої характеризується значним ступенем заідеологізованості, шаблонністю, схематизмом та подекуди навіть примітивізацією (праці радянських авторів). У розвитку польської міжвоєнної історіографії проблеми певним рубезем став 1926 р. Якщо до травневого перевороту історики більш-менш об'єктивно оцінювали діяльність політичних партій, то після травня 1926 р. зусилля істориків спрямовувалися перш за все на викриття та засудження системи парламентської демократії 1919-1926 рр. та ідеалізацією «пілсудчиків». Західноєвропейська та американська історична наука розглядала проблеми становлення та розвитку політичних партій Другої Речі Посполитої переважно в рамках узагальнюючих, синтетичних праць з історії Польщі.

У перспективі вважаємо доцільним проведення порівняльного аналізу джерельної бази, що була використана істориками міжвоєнного двадцятиліття, а також глибоше опрацювання науково-публіцистичних праць з означеної проблеми з метою виокремлення механізмів створення стійких історіографічних штампів та міфів у дослідженні проблем суспільно-політичного життя Польської республіки.

1. Kutrzeba S. Polska odrodzona. 1914–1921 / S. Kutrzeba. – Kraków, 1921. – 230 s.
2. Próchnik A. (Swoboda H.) Pierwsze piętnastolecie Polski niepodległej (1918–1933). Zarys dziejów politycznych / A. Próchnik (H. Swoboda). – Warszawa, 1933. – 159 s.
3. Srokowski K. Sprawa narodowościowa na kresach wschodnich / K. Srokowski. – Kraków: Gerber i Wolff, 1924. – 56 s.
4. Bobrzyński M. Wskrzeszenie państwa polskiego. Szkic historyczny. – T. I – 1914-1918/ M. Bobrzyński. – Kraków, 1920. – 240 s.; Bobrzyński M. Wskrzeszenie państwa polskiego. Szkic historyczny. – T. II – 1918-1923/ M. Bobrzyński. – Kraków, 1925. – 300 s.
5. Bełcikowska A. Stronnictwa i związki polityczne w Polsce / A. Bełcikowska. – Warszawa, 1925. – 1086 s.; Bełcikowska A. Stronnictwa polityczne w Polsce / A. Bełcikowska. – Warszawa, 1926. – 35 s.; Bełcikowski J. Stronnictwa, Partje, Unja, Federacje, Kluby polityczne na ziemiach polskich i ich programy w r. 1921 / J. Bełcikowski. – Warszawa – Lwów, 1921. – 32 s.; Bełcikowski J. Charakterystyki i programy stronnictw politycznych na terenie Rzeczypospolitej Polskiej / J. Bełcikowski. – Warszawa: Księgarnia Gustawa Szylinga, 1923. – 128 s.; Selimowski T. Polskie legalne stronnictwa polityczne: Zarys popularny / T. Selimowski. – Warszawa, 1930. – 95 s.; Selimowski T. Polskie legalne stronnictwa polityczne / T. Selimowski. – Wyd. 2. – Warszawa, 1934. – 115 s.
6. Parlament Rzeczypospolitej Polskiej 1919-1927 / pod red. H. Mościckiego i W. Dzwonkowskiego. – Warszawa, 1928. – 454 s.
7. Malicki K. Marszałek Piłsudski a sejm. Historia rozwoju parlamentu polskiego 1919–1936 / K. Malicki. – Warszawa, 1937. – 546 s.; Komarnicki W. Ustrój państwowy Polski / W. Komarnicki. – Wilno, 1934. – 443 s.; Komarnicki W. Ustrój państwowy Polski współczesnej. Geneza i system / W. Komarnicki. – Wilno, 1937. – 327 s.
8. Konopczyński W. Sejm 1922–1927 bez obsłonek / W. Konopczyński. – Kraków, 1928. – 68 s.; Konopczyński W. Historia polityczna Polski 1914-1939 / W. Konopczyński. – Warszawa, 1995. – 235 s.
9. Доклад на I Всероссийском съезде трудовых казаков 1 марта 1920 г. // Ленин В. И. Полное собрание сочинений. – Т. 40 (Декабрь 1919 – апрель 1920) / В. И. Ленин. – М.: Издательство политической литературы, 1974. – С. 181.
10. Польша // Малая советская энциклопедия. – Т. 6. – М., 1931. – С. 719-720.
11. Польша // Малая советская энциклопедия. – Т. 8. – М., 1939. – С. 465.
12. Кон Ф. Кризис буржуазной Польши / Ф. Кон. – М.: Красная Новь, 1923. – 69 с.; Кон Ф. Современная Польша / Ф. Кон. – М.: Красная Новь, 1924. – 115 с.; Кон Ф. Польша наших дней / Ф. Кон. – М.–Л.: Госиздат, 1926. – 109 с.; Красный Ю. Польский фашизм / Ю. Красный. – М.: Красный пролетарий, 1924. – 52 с.; Братин Є. Сучасна Польща / Є. Братин. – Б. м.: Червоний шлях, 1925. – 90 с.; Степанович Л.

- Переворот в Польше / Л. Степанович. – М., 1926; Малицкий А. Государственный строй Польши / А. Малицкий. – М., 1930. – 147 с.; Романский А. Очерки современной Польши / А. Романский. – М.: Прометей, 1926. – 256 с Вольский А. Польша / А. Вольский. – М.: Изд-во ЦК МОПР СРСР, 1929. – 32 с.; Левенецкий М. Польша: Економічний та політичний нарис / М. Левенецкий. – Харків: Радянська школа, 1932. – 108 с.; Явленский Е. Г. Жизнь и борьба рабочих Польши / Е. Г. Явленский. – М.: Профиздат, 1934. – 105 с.
13. Красный Ю. Указ. раб. – С. 5-10, 22.
 14. Врублевский А. Польша / А. Врублевский. – М.: Соцэкгиз, 1936. – С. 179-183.
 15. Mirkine-Guetzevitch B., Tibal A. La Pologne / B. Mirkine-Guetzevitch, A. Tibal. – Paris : Delagrave, 1930. – XI, 130 p.
 16. Buell R. L. Poland / R. L. Buell. – New York: Knopf, 1939. – 358 p.
 17. Laubert M. Die preussische Polenpolitik von 1772-1914 / M. Laubert. – Preussische verlagsanstalt g.m.b.h., 1920 – 204 p. ; Laubert M. Roman Dmowski / M. Laubert // Berliner Monatshefte. – 1939. – XVII, 1. – P. 366-454.
 18. Segal S. The New Poland and the Jews / S. Segal. – New York: Furman, 1938.
 19. Landau R. Piłsudski : Hero of Poland / R. Landau. – London: Jarrolds, 1930; Landau R. Ignacy Paderewski, Musician and Statesman / R. Landau. – London, 1934. – 292 p.
 20. Muhlstein A. Le Maréchal Piłsudski 1867-1919/ A. Muhlstein. – Paris : Plon, 1939. – 343 p.
 21. Reddaway W. F. Marshal Piłsudski / W. F. Reddaway. – London: G. Routledge & Sons, 1939. – XIV, 334 p.
 22. Grappin H. Histoire de la Pologne des origines à 1922 / H. Grappin. – Paris : Larousse, s. d. [1923]. – P. 437-440.
 23. Grappin H. Polonais et Tchèques. La question de la Silésie de Teschen / H. Grappin. – Paris : Imprimerie M. Flinikowski, 1919. – 67 p. ; Grappin H. Polonais et Ruthènes la question de Galicie / H. Grappin. – Paris : Imprimerie de Vaugirard, 1919. – 72 p.

Статья посвящена критическому анализу научного наследия историков 20 – 30-х гг. XX в. области исследования проблем общественно-политической жизни Польской республики периода «парламентской демократии». Автор подверг историографическому анализу работы польских, советских, немецких, французских, британских и американских авторов. В научный оборот вводятся работы малоизвестных в отечественной исторической науке историков – Б. Миркине-Гузевича, А. Тибала, Р. Бьоля, Г. Граппина и др.

Польские историки прежде всего стремились легитимизировать реставрацию польской государственности, а также продемонстрировать глубокие традиции общественно-политической жизни на польских землях. 1926 год стал важным рубежом в развитии польской историографии проблем функционирования партийной системы Польской республики. После Майского переворота польские историки стремились оправдать и идеализировать деятельность Пилсудского и «пилсудчиков».

Советские ученые изображали всю партийно-политическую систему Второй Речи Посполитой как «реакционную и узкоклассовую». Результатом подобной трактовки общественно-политической ситуации в межвоенной Польше советскими историками стало накопление огромного количества историографических мифов и штампов, которые до сих пор используются современными российскими историками.

Западноевропейские историки стремились критически обобщить опыт польских исследователей проблемы с целью создать беспристрастную картину развития польского общества в межвоенный период. Внимание западных исследователей в основном концентрировалось вокруг личности Ю. Пилсудского, так называемых «пилсудчиков» и деятельности Польской социалистической партии.

В 20 – 30-е гг. XX в. были заложены основы освещения проблем функционирования партийной системы Второй Речи Посполитой в мировой исторической науке, однако

этот период развития историографии проблемы характеризовался значительной степенью политизации и мифологизации проблемы.

Ключевые слова: межвоенная историография, историографический миф, Вторая Речь Посполитая, политические партии.

The researches made by the historians in the course of the twenties – the thirties of the XX century referred to the problems of the social and political life in the Polish Republic during the period of «parliamentary democracy» are being analyzed critically in the article. The historiographical analysis of the fundamental researches carried out by the Polish, German, French, British and American as well as Soviet scientists was made by the author. The researches carried out by the little-known scientists such as B. Mirkin-Guzevich, A. Tibal, R. Böll, G. Grupp were introduced for scientific use into the national historical science.

The Polish historians were aimed to legitimize the restoration of the Polish state and to demonstrate a strong tradition of the social and political life within the Polish lands. 1926 was an important milestone in the research of the functioning of the party system in Polish Republic in the Polish historiography. After the May Coup d'État a number of the Polish historians tried to justify and idealize the activities held by Marshal Józef Piłsudski and his followers.

The Soviet scientists described the whole political party system in the Second Polish Republic as something «reactionary and class-specific». The result of such an interpretation of the socio-political situation in interwar Poland carried out by the Soviet historians was the accumulation of a huge number of historiographical myths and stamps. They are still being used by the modern Russian historians.

The Western European historians sought to critically summarize the experience of the Polish researchers in order to work out an unbiased estimate of the Polish society during the interwar period. The great attention of the Western researchers was paid to the personality of Józef Piłsudski himself, the so-called «Piłsudchiks» and the activities held by the Polish Socialist Party.

During the twenties – the thirties of the XX century the scientific approaches to the functioning of the party system in the Second Polish Republic were founded in the world history. But the historiography of the problem during this period can be characterized as extremely politicized and mythologicalized.

Keywords: interwar historiography, historiographical myth, Second Polish Republic, political parties.

